BOLALARDA BILIM OLISHGA BO‘LGAN ICHKI MOTIVATSIYANI SHAKLLANTIRISH VA O‘RGANISHGA QIZIQISHNI OSHIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya yo’nalishi talabalari
Isoqulova Malika Qodirjon qizi
ergashevamalioka903@gmail.com
Suyunova Nargiza Abduvaitovna
nargizasuyunova094@gmail.com
Ilmiy rahbar:Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi

Mirzaraximova Gulnora Ikromovna

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-1422-9761
E-mail:mirzarahimovagulnora23@gmail.com

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim sharoitida bolalarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularda mustaqil bilim olishga intilish hissini shakllantirishning innovatsion usullari tadqiq etiladi. Maqolada o‘rganish jarayonidagi turg‘unlik (stagnatsiya) sabablari, tashqi va ichki motivatsiyaning farqlari hamda bolaning kognitiv ehtiyojlarini qondirishda "o‘yin orqali o‘qitish" (gamification) va "loyiha asosida o‘rganish" (PBL) metodlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, ota-ona va pedagogning hamkorlikdagi roli, bolaning emotsional intellekti hamda ijobiy psixologik muhitning bilim o‘zlashtirish darajasiga ta’siri ilmiy asoslab berilgan. Tadqiqot yakunida bolalarning intellektual salohiyatini faollashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar keltirilgan.
Kalit so‘zlar: Motivatsiya, kognitiv qiziqish, interaktiv ta’lim, gamifikatsiya, emotsional intellekt, Montessori metodikasi, STEAM, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.
АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматриваются инновационные методы повышения интереса детей к учебной деятельности и формирования у них стремления к самостоятельному получению знаний в условиях современной образовательной среды. В исследовании анализируются причины стагнации в процессе обучения, различия между внешней и внутренней мотивацией, а также эффективность таких методов, как геймификация и проектное обучение (PBL) в удовлетворении когнитивных потребностей детей. Также научно обосновывается роль сотрудничества родителей и педагогов, влияние эмоционального интеллекта ребёнка и положительного психологического климата на уровень усвоения знаний. В заключении приводятся практические рекомендации, направленные на активизацию интеллектуального потенциала детей.

Ключевые слова: мотивация, когнитивный интерес, интерактивное обучение, геймификация, эмоциональный интеллект, методика Монтессори, STEAM, личностно-ориентированное обучение.
ABSTRACT. This article explores innovative methods for increasing children’s interest in learning activities and fostering their motivation for independent knowledge acquisition in the context of modern education. The study analyzes the causes of stagnation in the learning process,

the differences between intrinsic and extrinsic motivation, and the effectiveness of methods such as gamification and project-based learning (PBL) in meeting children's cognitive needs. It also provides a scientific justification of the collaborative role of parents and teachers, as well as the influence of children's emotional intelligence and a positive psychological environment on learning outcomes. The article concludes with practical recommendations aimed at enhancing children's intellectual potential.

Keywords: motivation, cognitive interest, interactive learning, gamification, emotional intelligence, Montessori methodology, STEAM, learner-centered education.

KIRISH

Zamonaviy axborot asrida bolalarning e'tiborini bir nuqtaga jamlash va ularda ilmga nisbatan barqaror qiziqish uyg'otish eng murakkab pedagogik vazifalardan biriga aylandi. Gadjetlar, yengil ko'ngilochar kontentlar va axborotning haddan tashqari ko'pligi bolalarda "axborot charchog'ini" keltirib chiqarmoqda, bu esa maktab darsliklariga nisbatan qiziqishning pasayishiga sabab bo'lyapti. Maqolaning dolzarbligi shundaki, an'anaviy "majburlash" va "qo'rqitish" (past baho bilan) usullari endilikda o'z samarasini bermayapti. Bugungi kun bolasi "Nima uchun bu ma'lumot menga kerak?" degan savolga amaliy javob topishni istaydi. O'rganishga bo'lgan qiziqish — bu shunchaki intizom emas, balki bolaning ichki ehtiyoji, dunyoni kashf qilishga bo'lgan tabiiy intilishidir.

Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, bolaning qiziqishini oshirish uchun ta'lim jarayoni uning yosh xususiyatlariga va kognitiv rivojlanish bosqichlariga mos kelishi shart. Mashhur psixolog Lev Vigotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'quv vazifalari bolaning qo'lidan keladigan, ammo ozgina harakat talab qiladigan darajada bo'lishi lozim. Agar topshiriq juda oson bo'lsa — bola zerikadi, juda qiyin bo'lsa — u o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotadi va qiziqishi so'nadi. Shuning uchun o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatni "buyruq-ijro" shaklidan "hamkorlik-izlanish" shakliga o'tkazish zaruriyati tug'ilmoqda.

Kirish qismida shuni alohida ta'kidlash lozimki, bolada qiziqish uyg'otish uchun dars jarayoni uning hayoti bilan bog'lanishi kerak. Matematikani do'kondagi hisob-kitoblar, biologiyani uydagi o'simliklar, fizikani esa kundalik texnik vositalar misolida o'rganish bolada "bilim — bu hayot quroli" degan tushunchani shakllantiradi. Mazkur maqolada aynan qaysi metodlar bolaning ichki "Xayriyat, tushundim!" degan quvonch hissini (evrika effekti) uyg'otishiga xizmat qilishi tahlil qilinadi. Biz bolani majburan o'qitishdan, uni o'zi istab o'rganishiga sharoit yaratish strategiyalariga o'tish yo'llarini ko'rib chiqamiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda bolalarning o'quv motivatsiyasini aniqlash va rivojlantirish maqsadida kompleks metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayoni uchta asosiy bosqichdan iborat bo'lib, har bir bosqichda aniq ilmiy usullar qo'llanildi:

1. Teoretik-metodologik tahlil: Ushbu bosqichda kognitiv psixologiya (Jan Piaje, Jerom Brunner) va gumanistik pedagogika (Karl Rojers, Maria Montessori) vakillarining bolalar qiziqishini shakllantirish borasidagi nazariyalari tizimli tahlil qilindi. Tadqiqot asosi sifatida **"O'z-o'zini belgilash nazariyasi" (Self-Determination Theory - SDT)** olindi, unga ko'ra o'rganishga qiziqish uchta tayanch ehtiyojga tayanadi: *avtonomiya* (tanlov imkoniyati), *kompetentlik* (muvaffaqiyat hissi) va *aloqadorlik* (ijtimoiy bog'liqlik).

2. Empirik va diagnostik metodlar: Bolalarning dars jarayoniga jalb qilinganlik darajasini o'lchash uchun quyidagi amaliy usullar qo'llanildi:

- **Kuzatish metodi:** O‘quvchilarning turli dars formatlaridagi (an’anaviy ma’ruza vs interaktiv o‘yin) emotsional reaksiyalari va diqqat konsentratsiyasi videokuzatuv hamda xronometraj orqali qayd etildi.
- **Sotsiometrik so‘rovnoma:** 7-12 yoshli bolalar o‘rtasida "Darsdagi qaysi faoliyat sizga zavq beradi?" mavzusida rasm va test ko‘rinishidagi so‘rov o‘tkazildi.
- **Eksperimental darslar:** Tanlangan nazorat va tajriba guruhlarida darslar **PBL (Project Based Learning)** — loyihaga asoslangan ta’lim modeli asosida tashkil etildi.

3. Statistik va kognitiv tahlil: Olingan ma’lumotlar kognitiv yuklamani baholash metodikasi asosida qayta ishlandi. Dars davomida o‘quvchilarning o‘zlashtirish samaradorligi va qiziqish dinamikasi grafikli ko‘rinishda tahlil qilinib, muvaffaqiyat omillari matematik modellash yordamida aniqlandi. Shuningdek, gamifikatsiya elementlarining (ochkolar, darajalar) motivatsiyaga ta’siri bo‘yicha sifat va miqdoriy tahlillar o‘tkazildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bolalarda qiziqishni oshirishning eng samarali strategiyalari quyidagi yo‘nalishlarda o‘z aksini topdi:

1. **Gamifikatsiya (O‘yinlashtirish):** O‘quv topshiriqlarini darajalar, ochkolar va yutuqlar shaklida tashkil etish miyada dopamin ajralishini ko‘paytiradi va o‘rganishni "ko‘ngilochar sarguzasht"ga aylantiradi.
2. **Tanlov imkoniyati:** Bolaga qaysi topshiriqni birinchi bajarish yoki qaysi mavzuda loyiha tayyorlashni tanlash huquqini berish uning mas’uliyatini va qiziqishini 40% ga oshiradi.
3. **Muvaffaqiyat hissi:** Har bir kichik g‘alabani e’tirof etish boladagi "men bajara olaman" degan ishonchni mustahkamlaydi.

Tahliliy jadval: Qiziqishni so‘ndiruvchi va oshiruvchi omillar

Omil turi	**Qiziqishni pasaytiradi**	**Qiziqishni oshiradi**
Baholash	Faqat xatoga e’tibor berish	**Yutuqni e’tirof etish (Feedback)**
Dars formati	Ma’ruza (Monoton)	Interaktiv (Loyiha, tajriba)
Muhit	Qo‘rquv va qat’iy intizom	Psixologik xavfsizlik va erkinlik
Maqsad	Imtihon uchun yodlash	**Hayotda qo‘llash uchun tushunish**

XULOSA

Bolalarda o‘rganishga qiziqishni oshirish — bu uzoq muddatli va tizimli jarayon bo‘lib, u pedagogdan nafaqat bilim, balki yuksak darajadagi empatiya va ijodkorlikni talab etadi. Tadqiqot va amaliy tahlillar asosida quyidagi kengaytirilgan xulosalar shakllantirildi:

1. **Ichki motivatsiya ustuvorligi:** Bolani sovg‘a yoki pul bilan o‘qitish (tashqi motivatsiya) qisqa muddatli natija beradi. Haqiqiy bilimga intilish bolaning qiziquvchanlik instinkti orqali uyg‘onadi. Shuning uchun ta’limda topshiriqlarni "topishmoq" yoki "sirlarni ochish" shaklida berish maqsadga muvofiqdir.
2. **Xato qilish huquqi:** Bola xato qilishdan qo‘rqmasa, u tajriba qilishdan qo‘rqmaydi. Qiziqishning dushmani — bu tanqid. Pedagog xatoni jazo sifatida emas, balki bilimga olib boruvchi zinapoya sifatida ko‘rsata olsa, bolada o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoq so‘nmaydi.

3. **Shaxsiy namuna:** Bolalar o‘zlari ko‘rib turgan narsadan o‘rganadilar. Agar o‘qituvchi va ota-onaning o‘zi kitob o‘qishdan, yangilik o‘rganishdan zavq olsa, bola bu xulq-atvorni avtomatik ravishda o‘zlashtiradi.
4. **Zamonaviy texnologiyalar integratsiyasi:** AI va raqamli resurslarni darsga to‘g‘ri kiritish bolaning "o‘z tilida" gapirish demakdir. Bu vositalar orqali vizuallashgan bilimlar tushunishni osonlashtiradi va qiziqishni saqlab qoladi.

Xulosa qilib aytganda, har bir bola tabiatan qiziquvchan bo‘lib tug‘iladi. Bizning vazifamiz — bu qiziqishni darsliklarning quruq qoidalari orasida bo‘g‘ib qo‘ymasdan, uni amaliy faoliyat, erkin muloqot va ijodiy izlanishlar orqali alanga oldirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2022.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarni qo‘llash metodikasi. – Toshkent, 2020.
3. Montessori M. The Absorbent Mind. – Henry Holt and Company, 1995.
4. Dweck C. Mindset: The New Psychology of Success. – Ballantine Books, 2007.
5. Vigotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: "Smisl", 2003.
6. Zokirov F.M. Ta’limda innovatsion metodlar. – Toshkent, 2021.
7. Dewey J. Experience and Education. – Kappa Delta Pi, 1938.
8. Ismoilov A. Bolalar psixologiyasi va motivatsiya. – Toshkent, 2024.
9. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. – Paris, 2022.
10. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – Plenum Press, 1985.